

күнде јашамышлар. В. И. Ленин 1897 ил мајын 8-дан 1900 ил јанварьын 29-дәк Ш.-да суркунда олмушшудар. Суркун олумыш Н. К. Крупскаја ез анасы ил 1898 ил мајын 7-да бураја калнишида. В. И. Ленин Ш.-да 30-дан сох эсер, о чумладан «Русијада канитализмик имкинафы» эсарини јазмышдыр. 1930 ил нојабрын 7-дә Ш.-да В. И. Ленин музей ачылышы, 1938 илдан В. И. Ленинин хатира ев-музејине чөвримышдыр. В. И. Ленинин анатан олмасымын 100 илдии мунасибетиле Сов.ИКП МК вә ССРИ Назирләр Совети Ш.-ине јенидан гурулмасы нағымыда гарар габул етмишида. 1970 ил апрелин 12-да Ш.-да «В. И. Ленинин Сибир суркуну» хатира музей-гомугу ачылышыдым. Ленин идејаларыны таблигидә ва заһматкешләри коммунист тәрbijsisinde хидматләрни көре музей Октагаб Ингилабы ордени илә тәлтиф олумышшудар (1980).

Әд.: Беляевский С. И., В. И. Ленин в Шушенском. Красноярск, 1970; Букшпан П., Шушенское. Путеводитель, М., 1976; Музей В. И. Ленина в Шушенском—30 лет. Красноярск, 1982.

ШУШИКАНД—Азәрб.ССР Эскәрап р-иуида (ДГМВ) канд. Ш. советлийин маркази. Степанакерт ш.-идән 8 км ч.-ш.-да, Степанакерт—Фүзүл автобил юлу көньякында, Гарабаг сил-силжиндердәр. Ән. 583 (1986); нејандарлыг вә тәрөвэччиликә машгуллур. Орта мәктәб, маданият өзи, китабхана, тибб мантағасы вар.

ШУШИНСКИ Сејид (Мир Меңсүн Ага Сејид Ибраһим оғлунун тәхаллусу; 12.4.1889, Шуша газасынын һорадык.—1.10.1965, Бакы)—Азәрб. ханжасы, мусиги хадиими, педагог. Азәр. ССР халг артисти (1956). Респ.нын эмэקדар мүаллими (1961). Тачир айлаусында дөгүлмуш, илк тәғсиллии һорадыз мәдрәсесинә алмышдыр. Ш.-ни ханжада кими ятишмасында Чаббар Гарәгады оглунук бојук ролу олумышшудар. О, 1911 илде Тифлисде вердији концертләрдән соңа Загафгизијада мәшүүрләшмиши. 1912 илде Тифлисде Ч. Маммадгулузадәни, Э. М. Нарыманову тәшәббүсү илә шәһәрин азәр.лар јашајан биссасында («Шејтанбазар»да) ачылан «Аудиторија» клубунун тошкынна Ш. дахындан көмкә көстәрмиши. Клубун ачылышы күни бурада Ш.-ни рәбәрләри илә «Шарг концерти» ташкил олумыш, Ш. концертдан јылмалан пулду клуба бағытлышмады. Ш. о заман Тифлисде тамашаја гоулан У. һаңыбојуин «Лејла вә Мәчкүн» операсында Иби Салам, «О! олмасын, бу олсун», «Аршын мал алав» мусигиле комедияларында Сөрвәр вә Эсәр ролларында ифа етмишида. О, «Молла Насрiddин» журнальныи нашрия, Азәр. театрына вә актёрлара, касып талабаларда маддә ярдым көстәрмиши. 1913 вә 1914

илда «Екстрафон» акционер чөмийдә тәрәфинди Кијевде онун ифасында бир сырь мугамлар вала јашамышдыр. Ш. 1919 илдән Бакыда јашамыш, фэнза клубларында концертләр вермиши, мәдани-күтләни тәдбирләрни иштиракчысы олумыш, театр тамашаларында, концертләрдә чыхыш етмишидир.

1921—22 илләрдә бир груп Азәр., ермәни вә күрчү мусигичиси иза Гафазыны бәзى ш.-ләриңдә концертләр вермиши. 1924—26 илләрдә Азәр. Дөвләт Драм Театрынын артисти олумышшудар. 1926—33 илләрдә Азәр. Дөвләт Консерваторијасында ханжандылк сәнтийидән дәрс демишидир. 1933—38 илләрдә Гарәкин (индик Фүзүл р-ну) Драм Театрында бадни рәбәр вазифасында чалышмышдыр. Ш. 1939—60 илләрдә Азәр. Дөвләт Филармонијасынын вә Азәр. Радиосунун солисти олумыш, емрүнүн соң илләриңдә исә Азәр. Опера вә Балет Театрында мугам опералары үзәр мөләнччи ишлемишшидир. А. Зеңжаллы ад. Мусиги Мәктәбнән (1943—63) дәрс демиши. Ш. көзә мусиги яддышына вә јүксәк ифачылыг мәдәнијәтиң малик сәнгаткар олумышшудар. О, бир сох мугамлары яени күнделәр, халлар, биссалар алава етмиши. Ш. мугамдан мугама вә һатта ритмик мугама мәшаротла кечмәнә бачаран ханжада иди. Мүзиннеләрдән В. Рајева, І. Калантарли, Э. Элијев, Р. Мурадова, З. Ханларова, И. Рајев вә б. Ш.-ни ятишмаларында, Иранда концертләр вермиши. «Шәраф нишаны» ордени вә медалларла тәлтиф едилmişdir.

Әд.: Шүшикеси Ф., Сејид Шүшински, Б., 1966; јена оиүн, Азәрбајҹан халг мусигичилари, Б., 1985.

ШУШИНСКИ Хан (Исфәндијар Аслан оглу Чавашировун тәхаллусу; 20.8.1901, Шуша—18.3.1979, Бакы)—Азәр. ханжасы. Азәр. ССР халг артисти (1943). Ш. јениетәм яшларында ханжандылай башламышдыр. О, машнүр сәнгаткар И. Абдуллаевин шакирле олумышшудар. Мустасин исте'дады, кениш диапазонда, күр вә мөләнчли сәси, јүксәк ифачылыг мәдәнијәти сајасында Ш. налә жычлик илләриңдә шеңрт газамышды. Ш. Азәр. мугамларының зәйнинләшшири, бир неча мугама яени халлар, күша вә неча' болар алава етмиши. Азәр. классик ханжандыларында эн'эналәрини лајигли давамчыларында бир олар Ш. охудугу мугамлarda кәшишә вә зөйкүләләрдән мәшаротла истифада етмиши. Ш. 1924 илдән Бакыда вәレス.нын бир сох шәһәрләриндә, һәмчинин Ермәнистан вә Күрчүстанда гастрол концертләрни вермиши. О, 1934 илде Загафгизијада халгларының 1-чи мусиги олимпиадасында јүксәк мукафата лајиг көрүлмүшшудар. Ш. 1939 илдән Бакыда јашамыш, һәммин илдән Азәр. Дөвләт Филармонијасынын солисти олумышшудар. Ш. Бејүк Вәтән мұнарибасы илләриңдә совет дејүшчүләрнә маддән хидмет көстәрilmесинде фаял иштирак етмиши. О, 1944 илдә Иран



шүшикеси Ф., Сејид Шүшински, Б., 1966; јена оиүн, Азәрбајҹан халг мусигичилари, Б., 1985.

күнди дашамышлар. В. И. Ленин 1897 ил мајын 8-дан 1900 ил жанварын 29-дак Ш.-да сүркүндө олумшудар. Сүркүн олумшудар Н. К. Крупская ез анасы илэ 1898 ил мајын 7-дә бураја көлмешді. В. И. Ленин Ш.-да 30-дан чоң жәр, о чүмлады «Русијада капитализм инжинееры» жөннөн жаымышдар, 1930 ил ноңғарын 7-дә Ш.-да В. И. Ленин музей ачылышы, 1938 илдан В. И. Ленинин хатиро ет музейни чөврілмешдір. В. И. Ленинин анасынан олмасынын 100 илләр мұнасабатында Совет МК және ССРІ Назаррәләр Совети Ш.-нин яңелдин гурулмасы ғылыми гарар габдул етмисиде. 1970 ил априли 12-да Ш.-да «В. И. Ленинин Сибирь сүркүн» хатиро музей-голоруғу ачылышында, Ленин идеяларынын таблигигінде заһматкешилдірілген коммунисттардың синда жидметләрини көре музей Октябрь Ингилабы ордени илэ тәлтиф олумшудар (1980).

Эд.: Беляевский С. И., В. И. Ленина в Шушенском. Красноярск, 1970; Букшпан П., Шушенское. Путеводитель. М., 1976; Музей В. И. Ленина в Шушенском—50 лет. Красноярск, 1982.

ШУШИКӘНД—Азәр. ССР Экспорт-
импорт (ДГМВ) кызы. Ш. советлигини
мәрказы. Степанакерт ш.-идән 8
км ч.-ш.-да, Степанакерт. Фүзүли автобомбиял жолу киңарыныла. Гарафада сил-
исламистардын. Эн. 583 (1986); нејлан-
дарлыг вә тәрөвәччилек мешгүлдүр.
Орта мектеб, моданийи төзи, китабхана,
тибб мәннитасы наар.

Ага Сейид Ибраһим оғлунун тәкәллү-
су; 12.4.1889, Шуаша

тәзасының Һорадиз
к.—1.10.1965, Ба-
кы) — Азәрб. жашен-



илдэ «Екстрафон» акционер чөмжийтээр эрэгчиндэй Кијевдэ онуу ифасында тэр смыг мумгалир вала язымлышиш. III. 1919 илдээн Бакыда яшамшиш, фанаг клубларында консерцлагэр вермиши, мадани-хүчлийн тадбирлорин инициаторчысы олмуш, театр татамалларында,

концертләрдә чыхыш етмишdir.
1921—22 илләрдә бир груп Азэрб.,
ернәмнау күрム мусыгичиси ила Гафгасын
бо'зи ш-ларниң концертләр вер-
мишdir. 1924—26 илләрдә Азэрб. Дөв-
лат Драм Театрының артисти олмуш-
дур. 1926—33 илләрдә Азэрб. Дөвлат
Консерваториясында ханенделлилк сән-
тийә дарс демишилдир. 1933—38 илләр-
да Гарәакин (индики Фуғули р-ну)
Драм Театрында бөдүн разъер вазифә-
сендә чалышыпшишдир. III. 1939—60 ил-
ләрдә Азэрб. Дөвлат Филармониясын-
ны вә Азэрб. Радиосунун солисти ол-
муш, емгүрүн соң илларнда исә Азэрб.
Опера ва Балет Театрында мугам опе-
рапары üzrə мисләздәнчىшләмишdir.
А. Зейналлаев ад. Мусык Мәктәбнинde
(1943—65) дарс демишилдир. III. көзлө
мусык ялдашына вә јүккән ифчалыг
маданияттәвәни малик сәнгаткар олмуш-

дур. О, бир чох мугамлара јени күншлэр, халлар, ниссалар алар да етмийди. Ш. мугамдан мугама во ёшта ритмик мугама мөнбаатда кечмији бачар ханзаде иди. Мугамнилорден Н. Рајаев, Ј. Калинтарли, Э. Элијев, Р. Мурадова, З. Ханларова, И. Рајаев во б. Ш.-ини јетиштирмалари дид. ССРИ-ини бир чох шафаријида, Иранда консерваторија вермисшар, «Шараф» ишиштаки, ослободен во металлауда талтиф

Эд.: Шушински Ф., Сеид Шушински, Б., 1966; ёсно онун, Азэрбайжан халг мусигчилары, Б., 1985.

ШУШИНСКИ Хан (Исфендайяр Аслан оглу Чавашлыровун таҳаллусу; 20.8.1901, Шуша—18.3.1979, Бакы)—
Азэрб. ССР халг артисти (1943). Ш. ёнијетми јашшарындан ханенделијэ башкешелди. О



ашалмалылардыр. О. мышынан сизиткар *И-Абдуллаевин* шакирде олумшудур. Мұстасаң иштеди-дым, кенин диапазону, күр за ма-
лаатын сося, жүксек ифачылығы мә-
данийдің саюсінде Ш. нағыз көңгілік
илларында шеберт газамышы. Ш.
Әзерб. мугамларының зәницилдешдір-
миш, бир неча мугама жених алалар,
куша за шеңбердөр алған етмешидар.
Әзерб. классик ханенделдерән ән-әндерлерини
лајиғи даңамчыларындан бири
олад Ш. оқыдуғы мугамларда көзінше
за зәңкүлалардан майорғатла истифада
етмешидар. Ш. 1924 илден Бакыда за
реси, имиң бер чөз шаңдарларында, Нәм-
чинин Ермәнистанда Күрмүстанда гастрол-
дор концертләре вермениләр. О. 1934
илде Загафразия халгларының 1-чи
музыка олимпиадасында жүксек мұка-
фата лајиғ жерулмушудар. Ш. 1939 ил-
ден Бакыда жапамыш, Нәмін илден
Әзерб. Дөвлөт Филармониясының со-
листы олумшудар. Ш. Бајыр Ватсан мұна-
рабасы илларында совет деңгүчүләрене
модани килемест көстармасында фал
нитишик етмешидар. О. 1944 илде Иран-

на гастрол сафариңда олмуш, Тегран, Габриэл, Эрдюйн, Газин. Рашт және ашарларда чыкын етмешидир. Ш. бир мыра маңыны («Шұшаным даярлары», Мэндин көн кезінде, «Ай көзіл» және «Ай тасындар» басталғандырып.

Азэрб. ханннадаңыз сәкенди тарихинде
эзүн мөхсүс мәктәп жараттыш Ш.-нин
ептертуарында Мирза Нүсеи сәкенын,
Шаниаз, Гарабаг шиккетсиз, Курл-
данызын, Раст, Бајаты-Шираз, Гатар,
Чанракан, Маңур, Нејраты, Шур ж. с.
мұнгамалтар, бир смыра таскиндар, «Гара-
шымын вәсмисі», «Сүсән сүнбіл», «Алма-
ламжа бәзірд», «Күрдім жармын багчашына»,
«Апарды селләр Сараны» ж. с.
алғы маһнисалары башмалық жер тұтумшы-
лар. О. охудуғы мұнгамалар рүбина
жүн газал және гонималар (Низами, Фу-
зили, Вагиф, Ә. Ваид, С. Вурғун ж. б.
ның сеззарлары) сечмешілдер. Түрк, фарс,
римзи маһнисалары да охумушшылар. Ш.
959 жылда Москвауда кечирилмис Азэрб.
инициативасында адабияттың онкүнүлүгүн
турла чыкын етмешілдер. Ш., һемчинин
педагоги фазлийт жесторнишілер. С.
Адимова, Ш. Элжарбара, Ә. Элдіев,
С. Шукuros, І. Мәммадов, Ч. Экбаров
ж. б. Ш. мәктәбнинде мұнгамалдары.
Ш. ССРІ-нин бир чоң шаһарндағы кон-
грегатларда чыкыш етмешілдер. «Шәрәф
инициатива» орталығы медалларда тәлтиф
ланмушшылар.

Әд.: Мұхтаролғұ B., Қаваланын Ханымасын, Б., 1971; Шүшінеки D., Азарбаеван халғ мусиқчилори, Б., 1985.

ШУШИНСКИ ЛИСТОК—либерал-
туржү истигаматты ичтимай-сияси за-
даби газет. 1911 илин ишүүндад 1914
июн аугустунадак Шушуда, бафтаад
— дафта чыхымышыр (там олмажаң
— лумтад жердэ 63 номер). Редактору
з нашири Ш. А. Мелик-Гарекозов илин.
УЧА—нандээс оптикаасын (ишиш Ш.-
(в) нэндээс акустикаасын (есе Ш.-
(в) анилашын; цогтны ишиш (ва я
(в) манбизинин музажан истигаматда
уурахдагын энержи селишин яйлма
заттани инфада едир. «Ш» терминин
аррабчиклэр дасткенин (мөс., электрон

ШАУ ИСТИЛИК МУБАДИЛӘСИ, адисија истилик мубадиләси—маддаләрин електромагнит шуларым бурхасын вә улдасын потисидаш берен истилик мубадиләсі. Ш.и.м.-ни, адатен, конвекција жолу шапалы истилик мубадиләсі мушаят етеді. Ш.и.м. жалғыз чисимлардың температуралы кишағат гадар жүкшө олдуга ефектелады. Техникада Ш.и.м.-нан (о шуларда инфрагырмымыз шуларда Ш.и.м.-дан) собаларда, гурдуучуларда, бухар газанларында вә с.-д. венин истифада олунур. Метеорология, радиотехника, белгетехника вә с. асаңаларда Ш.и.м. мұнұм рол ойнауды.

ШАУ МУАЛИЧЕСИ, радиотерапия (лат. *radius*—шау + *therapéia*—муаличо)—кошлыштырычы шуларымын мұаличо мәседде или табеге едилмасы. 1896 илде франсыз алымы А. Беккерел кашш еттіши, П. Күрі тәрефиндең ережесінде, онуң организмде болыжынан шығып ашқар едилмешілер. 1897 илде франсыз ғәжімші Е. Бенце вә А. Цанло иле дағы оларға радиум шуларымын мұаличо мәседде или ишиттешілер. Даға сонралар тәбездеуіз, сонахалан, қаван һүчөрләрні радиум шулаларынан бассасынан ережендерди, бұл радиоактивтес маддәләрдің әмбапи туындыларынан.

ШҮА ХЭСТЭЛИЙН

жаралордан ибарет јаман шиншләркин үзүүлийчесинде көниш табигигүз сабоб болту. Ш.м.-нын нөвлөлүрү: алфа-терапия, бета-терапия, гамма-терапия, неизотоп музаликчи, протон музаликчи, синтетик музаликчи, электрон музаликчи. Ш.м. онкологи хасталыктарда заңыр чох илтинабы просесслэрдә көништөрдө олунуру. Ш.м. хастенин вазији-яндан ве патоложи процессин характеристикалары асылы оларга стасионарда амбулатор шараларда анырылыш.

Хроник Ш.х. за каскын Ш.х. йүнкүл һалда) шүаланындан 4—6 нафта сонира башлајыр. Хастенин үмуми заңыздыгы тарадын жахшылышын, периферик ганмын таркибы нормаллаштырып. Клиник сагалмаца бахмајараг, мұхталиф орган да системаларын (бейрак, гарачијар), ганарадаған органдар, синир системасы функциясында узун мұдат там барпа олуныру. Бәзى һалларда хасталыян кедесине чох узун чәкір ве хроник характердаданышы.

Хроник Ш.х. за каскын Ш.х. күл дәрөчали), 200—400 р (ортадәрөчали), 400—600 р (агым дәрөчали) ве 600 р-дан артыг (эн агым) дозаларда бир дағы үмуми шүаланын заманы башверири. Бу вакт шытанаңын пиделишмасы, гусма (донузларда), сусулут, иснал (селикли ве ганмы), туулардың токумасы (есасан, гоууларда), теми-руи үйкес-сомансы, лимфопения, лейкопения ве с. мүшашында олунуру. Хроник Ш.х. гамма-шүалармын кичине дозаларының үзүүмдүлдөлөр таңсының ішүүлөрдөн

Ш.-м.-нин апзагыда огуулардың шашаландырмасынан да кийин ш.-х. кимни буттү организмидеги хасталиктерди олуб, бир чох органилардын задаланасын иле (жасан, синир системи) тазаңыр едир. Кейсекин Ш.-х.-иден фәргиля оларды хроник Ш.-х.-да илккі реакциясы дөврү олмур, шашаланыма иле хасталигин клиник азаматтаринин мейдана чыннасына газдар кечен мүддәт узаныры. Бу исәт диагнознын дүзүнги тоғулымсынын көлемде заттынан шашаландыришти. Хроник Ш.-х. учарда жаңынан табылады. Белгүнүр. Ичи дараочы хроник Ш.-х. чох жүнкүл форма олуб, тиби тәрхүбада да даң тез-тез мүшкәндиде едилтир. Жастаң жоргуулуганды, исәт габилитациянин жаңаданын занфламмацияндан, баш ағыларындан, түкүләрдин текүлмәсінен шашалады едилтир. Бу дөврү бөзүн органдарда функцияларын позитивлүртеди. Мәдениеттеги көзүнен көрүнүлгүч болуштурулганда да даң тез-тез мүшкәндиде едилтир. Биткиларда шашаландырмасынан мүхтәлиф ионлашылыштың шашаланымын тағыра иле баш берир. Эгер тағылауданын биткиларда нуклеин, карбонаттар да даң мүшкәндиде позитивділесеңдік.

Фф.: Бахшиев Е., Тибба радио-
жыя, Б., 1982.

иизмездә эмалә калып, органларда мор-
тологи же функционал даңышиллекләр-
дә мушајат олуван мурракаб клизик
синдром. Ш.х. буты организмын же
күни бејүк бир биссесенин харичидан
шулалымасы же дахлийн радиоактивт-
таданни дүшкеси натиҷасында мејдан-
чыкты. Каскин же хроник формам-
ыраявар.

Ш.-нин ашагыдағы формалары мәденимдердүр: бейн (серебрал), тоқсикі, бағытрасағ жағынан орталықтардың зерттегіліктерінен туғаннан көбінесе көрінілген. Сағалма әверу (ав

ACHE

